

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans” — Verschijnt 4 x per jaar

Secretariaat: B. Ijskes, Bleekeersstraat 34, Zaandam

Postgiro 42940 ten name Nutsspaarbank Zaandam ten behoeve van boekje no. 9343

September 1964 No. 10

DE HARENMAKERIJ WEER IN OORSPRONKELIJKE STAAT

Zaterdag 26 september 1964 zijn de voormalige percelen Hoogstraat 39 en 41 uit Koog aan de Zaan weer in hun oude staat teruggebracht. Dit is wèl het tijdstip waarop wij onze vrienden iets van de Zaanse Schans kunnen laten zien, omdat ook andere panden nagenoeg gereed zijn. Daartoe zult u op die dag van 15-17 uur de gelegenheid hebben. Uiteraard is de eerste gelegenheid voor hen die ons geldelijk steunen. Degenen voor wie deze uitnodiging is bedoeld, ontvangen dan ook hierbij een toegangskaart.

Verdere bezichtiging voor alle belangstellenden zal mogelijk zijn op zondag 27 september, op in de dagbladen te publiceren uren.

NOGMAALS DE HARENMAKERIJ

Nu binnen afzienbare tijd de voormalige percelen Hoogstraat 39 en 41 te Koog aan de Zaan weer in hun oude staat aan de Schans herbouwd zullen zijn, is het ogenblik aangebroken om verslag te doen van bevindingen en overwegingen, die geleid hebben tot de vorm waarin de beide panden uiteindelijk zijn gerestaureerd.

In aflevering 5 van de jaargang 1963 verscheen reeds een artikel over de „Harenmakerij” van de hand van F. Mars, waarbij de plattegrond van beide gebouwen, alsmede een gevel en twee doorsneden waren afgebeeld.

Zoals in bovengenoemd artikel reeds werd verteld, was het gebouw vóór aan de wegsloot de werkplaats, waar de z.g. „haren” werden gemaakt. Daar achter bevond zich een woonhuis, terwijl met de topgevel aan de wegsloot, evenwijdig aan de werkplaats een zeer klein huisje stond, door een kort bouwlied met de werkplaats verbonden. Een houten brug over de wegsloot gaf toegang tot een pand langs werkplaats en woonhuis, dat doorliep naar de lijnbaan, een lange smalle schuur achter op het erf.

Bij de restauratie deed zich de vraag voor wat er gebeuren moest met de werkplaats. Er werd toen besloten van de werkplaats met het kantoor en de tussenbouw een kleine woning met atelier te maken, zodat het complex tenslotte twee woningen zou bevatten.

Toen Dr. J. W. van Nieuwenhuize echter als toekomstige bewoner werd aangewezen, die een grote werkkamer nodig had, werden beide panden weer „verheeld”.

De indeling is wel zodanig gemaakt dat het geheel ten allen tijde weer in twee woningen is te splitsen.

In onderstaande bespreking willen wij voor de overzichtelijkheid deze indeling in werkplaats c.a. en woning, gaarne aanhouden.

De Werkplaats

Tijdens de slooping kon uit de constructie worden opgehaald dat de werkplaats het oudste gebouw was en dat het woonhuis er dus in 1743 tegenaan was gebouwd. Het bestond uit een lage werkruimte waarboven een ruime zolder en een vliering.

Al het hout was ongeschilderd en door ouderdom donkerbruin geworden.

In het midden van de werkplaats bevond zich vroeger een stookplaats, waarschijnlijk een soort smidse, waarvan de schoorsteen, volgens de oude foto, midden uit het dak kwam. Nu de werkplaats een studeerkamer geworden is, moest de stookplaats verhuizen naar de lange wand en zo komt nu de schoorsteen terzijde uit het dak.

Het grenenhouten geraamte is zeer eenvoudig afgewerkt, zonder fraaie profilering, en bruin gesausd. De werkplaats had alleen aan de buitenzijde een getrapte weeg, maar nu deze bewoond wordt; is aan de binnenzijde een witgepleisterde klampmuur tussen de stijlen gemetseld. Vroeger had de werkplaats ook nog een toegang tot het binnenplaatsje erachter. In verband met de verdere indeling werd de onder- en bovendeur echter verplaatst en als achteringang van de woning gebruikt.

Boven op de zolder is nu een ruime slaapkamer afgeschoten.

Vanaf de zolder komt men via een trapje van enkele treden in het pand Hoogstraat 41. Bij een eventuele latere afzonderlijke bewoning vervalt dan deze doorgang.

Vanuit de werkplaats komt men via een fraai glasdeurtje in de tussenbouw. Hier kon de oorspronkelijke toestand niet meer achterhaald worden zodat nu een keuken is gemaakt, terwijl een gangetje weer toegang geeft tot de woonkamer (vroeger het kantoor) en het toilet annex badruimte.

Die woonkamer is een prachtig kamertje geworden. Het getoogde plafond, de smuiger en de fraaie kastdeuren zijn in ere hersteld en in enkele nuances blauw en wit geschilderd. Het gangetje daarentegen is in een wat boers donkerblauw geschilderd, terwijl de keuken, die een 19e eeuw karakter heeft gekregen, om duidelijk te maken, dat deze keuken niet oorspronkelijk is, werd ge-eikenhout.

De buitenkant van de Werkplaats

Bepalen wij ons nu tot de buitenkant van de werkplaats c.a., dan moeten wij iets vertellen van het onderzoek naar de oorspronkelijke toestand.

Wij vonden in het archief van het Zaanlands Museum een tweetal oude foto's van voor 1900. Op de oudste foto uit ± 1870 prijkte de werkplaats nog met een kurketrekker makelaar, het enorme zolderraam had nog een andere indeling en het bekende naambord was al aanwezig. Maar tot onze verrassing had het kantoor een klokvormige Lodewijk XV topgevel. Wij zagen nu op de foto de oorspronkelijke ramen van het kantoor maar ook die van de tussenbouw. Het laatste bleek een spoel- of walhok geweest te zijn, want er was een deur, zeker 30 cm beneden de vloer geplaatst, die uitkwam op de wegsloot. Naast de deur zat een horizontale sleuf in de buitenweeg, waar doorheen de bodem van de houten gootsteen stak, die tegen de binnenwand was geplaatst.

Hier zien wij dus de bevestiging van het archiefonderzoek van de heer J. W. A. Honig. Kantoor en tussenbouw hebben dus vroeger een bescheiden woongelegenheden gevormd.

Aangezien deze laaggeplaatste deur in de nieuwe situatie moeilijk gereconstrueerd kon worden, is hiervoor een raam in de plaats gekomen. Maar om aan deze deur te herinneren, zijn in het weeghout terplaatse verticale naden gehouden.

Helaas was de oude foto zo onscherp dat de Lodewijk XV-top van het kantoor niet gereconstrueerd kon worden, zodat de aanwezige 19e eeuwse top werd gehandhaafd.

Het grote zolderraam van de werkplaats had ons door zijn vreemde vorm steeds geïntrigeerd. Wat bleek nu bij een nader onderzoek van het bestaande kozijn?

Het bovenste deel was, blijkbaar om meer licht op de zolder te krijgen, later geplaatst op het oorspronkelijke kozijn; een vierlicht, waarvan de buitenste vakken gesloten werden door luiken en de middelste vroeger voorzien waren van glas in lood.

Daar dit laatste een vroeg 17e eeuwse constructie is, drong de vraag zich op of nu de werkplaats uit het begin van de 17e eeuw stamde of dat bij de bouw gebruik gemaakt was van een kozijn uit een ouder gebouw. Dit laatste is het meest waarschijnlijke, want in het gebouw werd geen enkel ander bouwdeel uit die tijd gevonden.

Dit toepassen van tweedehands bouwmaterialen kwam in vroeger eeuwen veel voor, omdat het materiaal duur maar de arbeid goedkoop was.

Wij konden dus nu het topgevel kozijn in de oorspronkelijke vorm reconstrueren, met dien verstande dat nu, om praktische redenen, achter de luiken naar binnendraaiende

ramen werden aangebracht en het glas in lood werd vervangen door vaste ramen.

Het woonhuis

Nadat de recente keukenaanbouw was gesloopt, het behang van de muren was verwijderd, het gebouw van de fundering was losgemaakt en onderstept om het voor vervoer naar de Zaanse Schans gereed te maken, kon het onderzoek naar de oorspronkelijke toestand beginnen.

Zoals uit de plattegrond in aflevering 5 blijkt, was het huis 7 balkvakken lang. Er was een grote kamer, 3 balkvakken breed, waarin de enige stookplaats in het huis. Het kamertje, waarin nu de keuken is gemaakt, was niet oorspronkelijk. De kleine kamer had ook de gehele breedte van het huis beslagen.

De huidige wand tussen kamer en keuken, nog voorzien van de oorspronkelijke hout-imitatie, is waarschijnlijk een deel van de oorspronkelijke wand waarin de bedsteden zich bevonden. In het begin van de 19e eeuw is deze wand verplaatst en de kamer in Empire-stijl gemoderniseerd. Er werd een nieuwe stookplaats gemaakt, bestaande uit twee geprofileerde gepleisterde pilasters, tegen het plafond verbonden door een halfbolvormig gewelfje, waarin in de nisbus voor de in die tijd moderne gegoten ijzeren kolomkachel, nu fraai door de stucadoor W. Schermer gerestaureerd is.

Men maakte toen ook een tweede deur naar de grote kamer, waardoor één der kastjes naast de smuiger verviel.

Tijdens de restauratie is deze deur weer vervallen en het kastje in de oude vorm teruggebracht.

In verband met het Empire-karakter van de kleine kamer is deze, ondanks de oorspronkelijke beschilderde houten binnenbeschildering, toch weer behangen.

Betreden wij de grote woonkamer vanuit de kleine kamer,

dan zien wij voor ons een prachtig betimmerde wand. Boven deurhoogte loopt van wand tot wand een kroonlijst, waaronder vlakke pilasters de wand verdelen in een porcelein-kast, met aan weerszijden twee deuren. Links waren dat een kastdeur en een deur die toegang gaf tot een gangetje, dat in verbinding stond met de werkplaats en rechts was het weer een kastdeur en een deur toegang gevende tot een opkamertje boven de kelder.

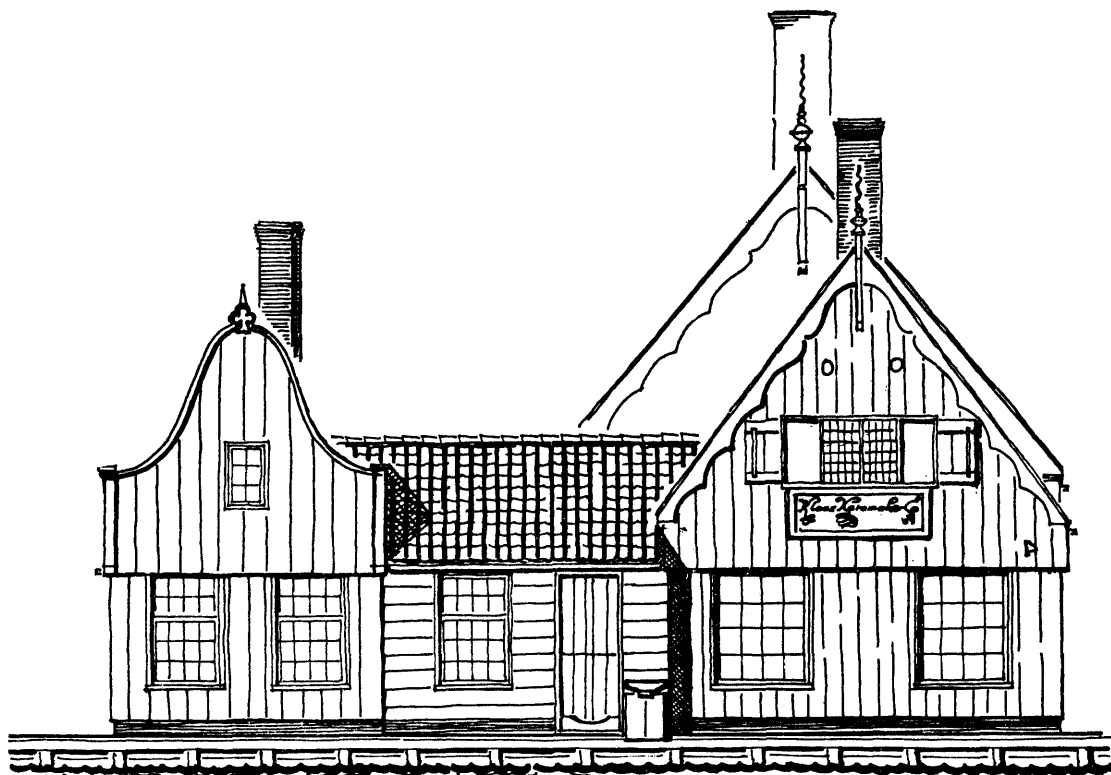
Alle naspeuringen ten spijt kon de juiste vorm en de hoogte van dit kamertje niet meer achterhaald worden.

Toen het huis door de laatste bewoner werd verlaten, was van deze prachtige wand niets te zien, kroonlijst en pilasters, de glazen kast en de meeste deuren waren verdwenen, de openingen met planken dichtgespijkerd en alles met behang bedekt.

Door zorgvuldig na te gaan waar het houtwerk ongeschilderd was, kon de plaats en de profilering van kroonlijst en pilasters echter zuiver terug gevonden worden. In deze kamer bleef natuurlijk het behang achterwege en werden alle houten binnenwanden geschilderd in harmonie met de mangaankleurig beschilderde tegels van de smuiger.

Deze smuiger heeft het transport naar de Schans prachtig doorstaan. De betegeling van mangaankleurig beschilderde tegels (bijbelse voorstellingen in een cirkel en anders als hoekfiguren) bleef geheel intact. Alleen het gewelf eronder, afgedekt met rode zandstenen tegels rond de gegoten ijzeren stookplaat, moest worden afgebroken en weer herplaatst evenals het schoorsteenkanaal boven de zoldervloer en buitendaks.

Zoals hierboven al is vermeld en op de meergenoemde tekening is aangegeven, bevindt zich tussen woonkamer en werkplaats een gang. Vroeger was dit slechts een doorloop, want de huidige voordeur was er toen nog niet. Op een

VOORM. OOSTGEVEL

SCHAAL: 1:5M

oude foto (titelplaat van het boekje „Teetaid in de Harenmakery”) is te zien dat zich hier vroeger een klein raampje bevond, waarachter waarschijnlijk een klein kamertje. Ook hier waren alle sporen, waaruit de vorm en grootte van dit kamertje zouden kunnen blijken, helaas uitgewist.

De oorspronkelijke voordeur, die al bij de gevelwijziging rond 1800 door een raam was vervangen, bevond zich echter, blijkens een tussen het schotwerk teruggevonden onderdorpel, in de woonkamer.

Omdat het anno 1964 niet meer gebruikelijk is om zo met de deur in huis te vallen, is de toegangsdeur tot de woning op dezelfde recente plaats gehandhaafd.

De lelijke 20e eeuwse deur is echter vervangen door een oude veel eenvoudiger 19e eeuwse exemplaar, voorzien van een gietijzeren rooster. Omdat wij nergens in de zoldervloer een dichtgespijkerd trapgat vonden, moesten wij concluderen dat de aanwezige trap de oorspronkelijke was. Deze kwam dus uit op een portaal tussen de beide bedsteden in de kleine kamer. Men sliep hier dus in bedsteden in het onverwarmde vertrek!

De steile trap opgaande, waarbij men op de laatste treden staande, steun vond aan een verticale ronde houten stok, belandde men op een kleine zolder, waar zich nog een bedstede bevond. Tussen bedstede en de enorme schoorsteen was de toegangsdeur tot de grote zolderkamer. Omdat de beide dakkapellen, gezien de constructie oorspronkelijk zijn, zal deze zolder altijd wel als slaappleats gebruikt zijn; alleen de bedsteden waren hier verdwenen.

Vanuit deze slaapkamer gaf een deur toegang tot een kleine kamer, die van de zolder was afgesloten.

Vreemd genoeg bestonden dit deurtje en de wanden van het kamertje uit dunne eiken delen, z.g. wagenschot. Deze deuren wandconstructie is echter kenmerkend voor de 17e eeuw. Het kan dus niet anders of dit zijn de bouwdeelen, die afkomstig van het daarvoor afgebroken pand, in 1743 bij de bouw van het huidige woonhuis werden gebruikt, zoals door de heer J. W. A. Honig uit de bewaard gebleven boekhouding van de Harenmakerij kon worden vastgesteld.

Toch zou het onjuist zijn te menen dat de familie Harenmaker anno 1743, uitzonderlijk zuinig was, want op de vliering, die niet zoveel gebruikt zal zijn geworden, was de onderzijde van het dakbeschoot en al het overige houtwerk keurig geveerd!

Het uitwendige van het woonhuis

Tenslotte rest ons een bespreking van het uitwendige van het woonhuis.

Ook hier kon de oorspronkelijke toestand door zorgvuldige bestudering van hetgeen aanwezig of kennelijk gesloopt was, gecombineerd met de gegevens ontleend aan enkele laat-19e eeuwse foto's, vrijwel achterhaald worden.

Vergelijkt men dit 18e eeuwse huis b.v. met het 17e eeuwse „Jagershuis”, dan ziet men dat het een minder verticaal karakter heeft; de dakhelling is wat geringer en het huis staat minder hoog boven de grond. Toch is er nog veel van dit verticalisme blijven hangen, b.v. de zeer hoge schoorsteen en de beide fantastische makelaars, die de topgevels bekronen. Deze beide makelaars en ook die op de werkplaats, werden van de foto's gereconstrueerd. Geen van de drie was gelijk; misschien het gevolg van latere wijzigingen? Het karakteristieke onderdeel eraan is de kurkentrekker-vormige bekroning, een vorm die buiten de Zaanstreek nauwelijks voorkomt en waarvan de herkomst nog duister is. Ze werden op meesterlijke wijze gemaakt door de houtdraaier, J. Ahrendse, Langestraat 80 te Amsterdam.

De topgevel, die nu naar het oosten is gekeerd, heeft zowel aan de gevel als aan de even overkragende topgevel een bekleding met verticale grenen delen, die langs het dak met uitgezaagde windveren en waterborden is afgewerkt.

De deur die in het midden van de ondergevel aanwezig was, was niet origineel, maar waar dan wel een deur in deze gevel gezeten had, kon niet worden gevonden.

Als toegang tot de nieuwe keuken is nu, wat meer naar de achtergevel toe, een nieuwe deur gemaakt. In het topgevel werden wel sporen gevonden van een deur, die toegang tot de zolder gaf. Links en rechts daarvan bevond zich een klein zolderraampje, gesloten door een luik, waarboven een strookje glas.

De beide langgevels waren, in tegenstelling tot de topgevel aan de buitenzijde voorzien van horizontale gepotdekselde delen; een constructie die aan de Zaan „getrapte weeg” heet. Behalve op de stijlen, waren deze delen ook onderling nog met taaie nagels zorgvuldig aan elkaar bevestigd. Wij zullen op deze constructie, die een bijna luchtdicht, dus een relatief warm, huis opleverde, later terugkomen.

Bij de bestudering van het inwendige hebben wij reeds opgemerkt dat rond 1800 het huis verbouwd is. Bij die gelegenheid heeft men in de voorgevel een drietal Empire-schuiframen geplaatst, daarbij de toegangsdeur tot de woonkamer in een raam wijzigend. Gelukkig heeft men het hierbij gelaten, zodat wij aan de achtergevel nog de oorspronkelijke kozijnen aantreffen. Er was een smal kozijn met een kalf, nog geheel in de laat 17e eeuwse vorm, met boven het kalf vast glas en daarachter binnenluiken en onder het kalf een naar binnendraaiend raampje met een buitenluik.

Het brede kozijn echter, dat in de woonkamer uitkwam, had een tussenvorm, n.l. tussen het zoeven genoemde type en het volledige schuifraam, zoals wij het aan de voorgevel vinden.

Hier was n.l. het kalf nog aanwezig, waarachter het onder-raam naar boven schoof. Het is waarschijnlijk, dat ook in de voorgevel dit type kozijn, dat een betere ventilatiemogelijkheid gaf, aanwezig was.

Wij hopen dat deze bespreking van het hoe en waarom van de restauratie, waarbij een aantal facetten bewust achterwege zijn gelaten om er later uitvoeriger op terug te komen, de toekomstige bezoeker van de Zaanse Schans enig inzicht in de huidige staat van de Harenmakerij zal verschaffen.

J. S.

GOED JAARS ENDJES

Zaanerf-Zaantuin

Teneinde de aanleg van een Zaantuin bij het restaurant mogelijk te maken, is over een breedte van 8-10 meter de Zaanoever tussen de woning van de heer Bosman en de molen „de Huisman” naar het westen verlegd.

Molen de Huisman

De reparaties aan de molen zijn thans voltooid, zodat deze weer als verjongd aan de Zaanoever prijkt.

Huis, Sint Cathrijnepad 2 Zaandam

Op het voor dit pand bestemde terrein zijn thans 116 palen geslagen van 8 meter lengte.

Het reeds lang leegstaande pand zal tegelijkertijd met Oostzijde 10 (Fa. Zegers) overgebracht worden.